Bessenyei születésnapjára

Népszabadság, 1994. február 10. csütörtök
Írta: Zappe László

Nagy tragikus színész. Tragikus sorsú nagy színész. Nem személyes, hanem színészi sorsáról van szó természetesem. Az ország legjobb színházának meghatározó egyénisége volt, ma az egyik leggyengébb társulatban teljesít kötelességet. Az intézmény ugyanaz: a Nemzeti Színház.

Ahová tíz esztendei vidéki vándorlás után érkezett meg, s ahol rövid időn belül minden babért learatott, amit csak lehetséges. Sikert és díjakat. Sztár, bálvány, nemzeti jelkép volt harmincas évei kezdetén. Lenne mit emlegetni hetvenötödik születésnapján, ha az alkalomhoz illően csak a szépre emlékeznénk. Csak éppen a kor és a pálya igazsága maradna ki. Hiszen számos alakítása megy legendaszámba. Othellója, Kossuthja, Széchenyije, Galileije úgy beleitta magát a színházi köztudatba, hogy talán még azok is emlékeznek rá, akik sohasem látták ezekben a szerepekben. Mindenki tudja, hogy ő volt az igazi hős, a tragikus, az erőteljes, a hatalmasan vívódó, a finoman érző férfi, a naiv, a tiszta lélek. A kirobbanó életkedv és az emelt fővel vállalt méltó bukás megtestesülése. Alkatilag volt hős.

A sors fintora, a történelem paradoxona azonban, hogy árnyéktalan teljes pompájában ez a színészet csak századunk legsötétebb esztendeiben ragyoghatott. Az ötvenes évek első felében volt utoljára maradéktalanul keletje ennek a kirobbanó, elementáris erőnek, erkölcsiségnek, amit Bessenyei képviselt a színpadon. Talán ezért is lehetett akkor a Nemzeti Színház utolsó igazán nagy korszaka.

1956 után a magyar társadalom apránként, de gyökeresen megváltozott. A hatvanas évekre már mintha egészen más emberek ültek volna a nézőtéren. A Madách Színházban, ahová kétszer is elmenekült a kissé görcsösen modernizálódni akaró Nemzetiből, ismét eljátszotta korábbi nagy sikerét, Othellót. Az előadás azonban akkor már Jágóról szólt. Egy sok sérelmet görgető interjúban el is panaszolta később, hogy bármit tehetett is a színpadon, a nézőket akkor már nem tudták magukkal ragadni a tiszta érzések, a belső viharok, a féltékenység sötét szenvedélyével vívott hatalmas küzdelem. Őket jobban izgatta a machiavellista intrikus. A nézőtéren csupa Jágó ült.

A történelem eljárt afölött a színházi stílus fölött, a fölött a hőstípus fölött, amelynek Bessenyei Ferenc egyik legjellegzetesebb képviselője volt. A színház elhagyta a hősöket, kisemberekre fordította inkább figyelmét. Gyanakvóan kezdte vizsgálni a nagyságot, az eszményeket. Az idő nem járt el közben Bessenyei felett. Rengeteg szerepet játszott el kitűnően, köztük számosat nagy sikerrel. Többek közt az Operettben volt Higgins és Tevje. A kísérleti szakaszában lévő magyar musicaljátszásban tudta kamatoztatni kiemelkedő képességeit. Ott még lehetett vezető színésznek, sztárnak lenni, elhordani egyedül egy egész előadás terhét, és learatni teljes sikerét.

Jogos a panasz, hogy a magyar film sem használta ki eléggé Bessenyei tehetségét. A Dúvad volt legemlékezetesebb alakítása. Talán folytatta benne a színpadi Móricz-figurákat. A magyar vidék, az Alföld vad indulatait sűrítette Sarkadi Imre hősébe. A magyar film azonban, akár a színház, másféle embereket, antihősöket keresett.

Nyugdíjba vonulása előtt nem sokkal még eljátszott egy címszerepet a Nemzetiben. Shakespeare IV. Henrikjét. A két estét betöltő hatalmas produkcióban azonban csak egy hosszú sápadt haldoklás jutott ki neki. Az előadás részint utódáról, a későbbi V. Henrikről szólt, akit Cserhalmi alakított, részint a részeges kocsmafilozófus lovagról, aki Kállai volt. Mostanában Bagó a János vitézben, Kányai fogadós a Liliomfi-ban. Az erkélyen végigüli a négy óra hosszat tartó Az ember tragédiáját, kis katekizmusok jóistenének öltöztetve-maszkírozva. Az előadás elején és végén felzeng gyönyörű, összetéveszthetetlen orgánuma. [szerk. megj.: nem ő ült ott, csak a hangja szólt, az sem sokáig, mert visszaadta a szerepet, ahogy korábban a IV. Henriket is.] Rendre utasítja Lucifert. De hát ez a darab is inkább szól a sátánról, mint az Úrról.

Bárhogy alakult is a sors, a Nemzeti színpadán ma egy nagy színészt, egy nagy egyéniséget köszöntenek hetvenötödik születésnapján. Aki nem tudott más lenni, mint önmaga.